

**PROF MS MAKHANYA, HLOGO LE MOTLATŠAMOKANSELIRI
YUNIBESITHI YA AFRIKA BORWA
THUTO YA BITŠHUALE – MODULASETULO WA DINYAKIŠIŠO TŠA
KGOŠI ALBERT LUTHULI
26 NOFEMERE 2020**

Ba bantši ba gopola Kgoši Albert Luthuli ka dika tše mmalwa. O ile a etela pele mokgatlo wa African National Congress (ANC) ka nako ye e bonego ditlhabollo tše tharo tše kgolo bophelong bja mokgatlo woo.

E be e le Mopresidente wa ANC ge Tšhata ya Tokologo e be e hlangwa le go amogelwa ka 1955.

ANC le dikarolo tše dingwe tša mokgatlo wa tokologo di ile tša iletšwa ka 1960 ge a be a ntše e le Mopresidente.

Luthuli o ile a kgetha go šala, mola ba bangwe ba ile ba ya botšhabelo, a dula bjalo ka Mopresidente go fihlela lehung la gagwe la masatlepele ka 1967. Re ka nganga tabeng ye ya gore o ile a boloka ANC e le mmogo nakong ya go tsena ka bogare ge e le gare e dira dilo ka sephiring le ka fase ga maemo a thata kudu, pele e hlongwaleswa botšhabelo. Mabapi le seo, e be e le Mopresidente ge ANC e be e hloma uMkhonto we Sizwe (MK). Se le ge ka ntle ga ngangišano ya gore o ile a hlokomologa ge MK e hlongwa, ntlha yeo ba bangwe ba e ganetšago ka go ngangišana gore

go ile gwa boledišanwa le Kgoši Luthuli ka botlalo gomme a fa tumelelo ya gagwe ya tšweletšopele.¹

Kgoši Luthuli gape o tumišwa ka go ba Moafrika wa mathomo wa go abelwa Sefoka sa Khutšo sa Nobel, ka 1960. Sa mafelelo, Kgoši Luthuli, o tsebja ka ge a ganne go obamela molao le go dirišana le mmušo wa kgethologanyo go ya ka maemo a gagwe bjalo ka Kgoši. Ke ka lebaka le gore mmušo wa kgethologanyo o ilego wa mo tloša. Ka lenyatšo, batho ba gagwe - gomme ka kgonthe, batho ka moka bao ba ratago tokologo - ba ile ba tšwela pele go mmitša Kgoši.

Tše di boletšwego ka godimo ke tšona tše di tlogo mogopolong wa sehlopha ge re nagana ka bophelo bja Kgoši Luthuli. Ke karolo ya gagwe thutong ya Mafrika ya gore ke rata fetogela go yona, go latela sehlogo sa thuto ya lehono.

E dirilwe ke thuto ya boromiwa

¹ Go hwetša dintlha tše dingwe mabapi le dingangišano tšeo di lekago go bontšha gore Luthuli o be a thekga ntwaga ya ditokelo ya go itlhama, lebelela: Luthuli, Albert (1964) On the Rivonia Trial, ye e tsopotšwego go tšwa go methopo ye mengwe ke Woodson, Dorothy C (1986) Albert Luthuli and the African National Congress: A Bio-Bibliography, History in Africa, Volume 13, pg. 354, pp. 345–362. Ye e be e le polelo ye e beakanyeditšwego Kopanoditšhaba, moo a ilego a šireletša go fetogela ntweng ya ditokelo ya go itlhama ka lebaka la go ganana le diphetogo ga mmuso wa kgethologanyo. Bona gape Ellis, Stephen (2011) The Genesis of the ANC's Armed Struggle in South Africa, 1948–1961, Journal of Southern African Studies, Volume 37, Number 4, pg. 669, pp. 657–676. Ellis o re Luthuli o dumeletše go thewa ga MK ka go dumela gore e dule e le mokgatlo wo o ikemetšego, gore ANC e dule e sa amege. O re ye e be e le kgetho ya maano yeo Luthuli a ilego a e šomiša.

Bjalo ka ba bantši, Luthuli o hweditše thuto ya gagwe go tšwa dikolong tša baromiwa, ka nako yeo Maafrica a mmalwa fela a bego a dumelelwa go ipshina ka tokelo ya motheo. Maafrica, magareng ga 1779 le 1879, "a ile a iletšwa thuto ya boromiwa ya Brithania le pušo ya koloni." Ba bangwe ba ile ba golegwa Robben Island ka lebaka la se. Ke ka fao ka morago, ka morago ga go fenywa, ba ilego ba fetoga basokologi goba ba amogela thuto ya boromiwa - e le karolo ya thuto fela e sego karolo ya bodumedi. Ba bantši ba ile ba boloka ditlwaelo tša bona tša bodumedi le meetlo ya Afrika.²

Thutong ya gagwe ya go iphetola ga Bokriste ka Afrika Borwa, Sibusiso Masondo o fahlela gore le ge maikamišetšo a mathomo a baromiwa ba Yuropa e be e le go thekga phenyo ya bokoloniale le go fetola Maafrica go ba Mayuropa, boromiwa bo bile le ditlamorago tše pedi tšeo di sa lebelelwago.³

Go phegelela go 'borwarre le kamano ya bokgaetšedi' go thušitše go huetša go tšwelela ga Bosetšhaba bja Afrika. Taba ya bobedi, dikolo tša boromiwa di tsentše letsogo koketšong ya tsebo gare ga Maafrica. Ka gona, go e na le go phetha kgatelelo ya batho ba Maafrica, thuto ya

² Mangcu, Xolela (2014) A Critic, in Retrospect, *Transition*, Number 116, pp. 27–39, pg. 27. DOI:10.2979/transition.116.27.

³ Masondo, Sibusiso (2018) Ironies of Christian Presence in Southern Africa, *Journal for the Study of Religion*, Volume 31, Number, pp. 209–31. DOI: 10.2307/26778582.

boromiwa ya Bokriste e ile ya “fetolwa (ke Maafrica ka bo bona) go direla dikgahlego tša pono ya lefase ya Afrika”.⁴

Go Megan Paustin, thuto ya boromiwa e nlofadiše ditlwaelo tše mpsha tša tokologo; go fetoga bagwera ba go se tsebe selo ba mekgatlo ya go ba kgahlanong le bokoloniale gammogo le tshepedišo ya pušo ya bo-Marx . Le ge go le bjalo, “Polelo ya Maafrica mabapi le boromiwa e dula e boledišana ka ... gabedi, ditshenyagalelo le dikholego tša sekolo sa boromiwa”, maikemišetšo a a ganetšago ke go aroganya Moafrica setšong sa gagwe mola a matlafatša bophelo bja gagwe bohle. Ka gona, thuto ya boromiwa ya Bokriste e be e “kopanya(d)... go latela dinyakwa tša bjale tša Maafrica bjalo ka ge go hlalošitšwe ke batho ba Maafrica, go šomišwa didirišwa tše di dumelelwago tša go se phethege—le badirišani— ba ba hwetšagalago”⁵⁶⁷

Kgoši Luthuli e be e le setšweletšwa sa tharagano ye, ye e bilego le seabe se segolo dithutong tša boromiwa. Ka morago ga go rutega dikolong tša boromiwa o ile a feleletša a ruta go se sengwe sa tšona, ka nako ye nngwe ge a le kgauswi le senatla se sengwe sa mokgatlo wa tokologo ya Afrika ebile e le seithuti ka boyena, Z.K. Matthews. O šomišitše thuto ya gagwe go ruta Maafrica a mantši, ka gona a lokolla ba bantši gomme a thuša go

⁴ Ibid, pg. 227. Go gatišwa ka mašakaneng go tsentšwe.

⁵ Paustian, Megan C (2014) “A Real Heaven on Their Own Earth”: Religious Missions, African Writers, and the Anticolonial Imagination, *Research in African Literatures*, Volume 45, Number 2, pp. 1–25.
DOI:10.2979/reseafritlite.45.2.1.

⁶ Ibid, pg. 8

⁷ Ibid, pg. 20

ala metheo wa mekgatlo ya ka moso ya barutiši le Maafrika a mangwe a a rutegilego.⁸

Tsemilego medu gare ga batho ba gabo

Lefelo la tša thutafase la ditsenogare tša thuto ya Luthuli, gomme ka morago bogošing bja gagwe, di bohlokwa go bea bohwa ka gare ga sehlogo sa thuto ye. Go fapana le Maafrika a mangwe a a rutegilego a tsentšego letsogo go theeng le go bopeng mokgatlo wa bosetšhaba wa Afrika, bophelo ka moka bja Luthuli bja go šoma le bja bohlohleletši bo feditšwe mafelong a magaeng. Go se o šomišitše bohlale bja tlhago; go tlaišega le batho ba gagwe, le go dira diphetogo maphelong a bona. Se o se dirile kgale pele ga ge dikgopolo tša tlhabollo ya magaeng di ka hlagišwa ka go pukuntšu ya phetolopušo ka maatla ya Afrika ke Julius Nyerere nageng ya Tanzania le ka mo gae ka morago ga 1994.⁹

Go bohlokwa go hlokomela gore nakong ya leeto la gagwe United States, Luthuli o ile a dira bonnete bja gore o etela Yunibesithi ya Howard, se sengwe sa dihlongwa tše di nago le “makarabelo a histori bjalo ka baabi ba pele ba thuto ya godimo ya Bathobaso ba Amerika tikologong ya leago ya kgethollo ya semorafe.” Ka go dira bjalo, Luthuli o be a tiiša

⁸ Vinson, Robert T (2018) Albert Luthuli. Athens (USA), Ohio University Press

⁹ Campbell, Horace (2010) Julius Nyerere: Between state-centred and people-centred Pan-Africanism, in Chachage, Chambi and Cassam, Annar (Eds) *Africa's Liberation: The Legacy of Nyerere*. Cape Town, Pambazuka Press, pp. 44–60. Cf. Saul, John S (2012) Tanzania Fifty Years on (1961—2011): Rethinking "ujamaa", Nyerere and Socialism in Africa, *Review of African Political Economy*, Volume 39, Number 131, pp. 117–25.

botee bja boditšhabatšhaba le nyakego ya mokgwa wo o amanago le thuto ya bathobaso lefaseng ka bophara.¹⁰¹¹

Ke ka lebaka la tshedimošo ye ya peleng ya Luthuli yo e lego setsebi sa thuto moo re bago le thuto ye lehono. Thuto ye e ile ya neelwa kgahlanong le maemo a diphetogo tše kgolo ka tsela yeo re rutago ka yona le go dira dinyakišišo re le diyunibesithi, go sa bolelwe ka gore re dira bjang mešomo ye mengwe ye e sego ya thuto ya Yunibesithi.

Ge ba ithuta ka ditlamorago tša leuba la Covid-19 diyunibesithing tša United States, Andrew Kelly le Rooney Columbus ba bega ditlhohlo tše hlano tša lebaka le le kopana le tše hlano tša lebaka le letelele tše di lebanego le lekala la thuto ya godimo. Le ge re šoma maemong a a fapanego a dipolotiki, ekonomi le leago le diyunibesithi tša Amerika, go swana go go lego gona magareng ga maemo a rena a selegae le seo Kelly le Columbus ba se bolelago go a makatša.¹²

E ikamaganya le maemo a rena, ditlhohlo tše hlano tša lebaka le le kopana ke:

¹⁰ *Ibid*

¹¹ Brown II, M. Christopher (2013) The Declining Significance of Historically Black Colleges and Universities: Relevance, Reputation, and Reality in Obamamerica, *The Journal of Negro Education*, Volume 82, Number 1, pp. 3–19, pg. 5

¹² Kelly, Andrew P., and Columbus, Rooney (2020) *College in the Time of Coronavirus: Challenges Facing American Higher Education*. American Enterprise Institute. DOI: 10.2307/resrep25358.

- Kgonagalo ya go theoga ga dipalo tša baithuti, gagologolo bao ba swanetšego go boa
- Dinomoro tše di fokotšegilego tša baithuti ba ba mpsha ka lebaka la maemo a ekonomi ye e phuhlamego, ka baithuti ba bantši bao ba sa kgonego go lefela thuto ya yunibesithi
- Go theoga ga ditseno tše e sego tša thuto tše ka ditefišo tša bodulo. Le ge re sa angwa kudu ke legoro le, re ka akanya gabotse gore mafelo a mangwe a bodulo a a lego kgauswi le dikhamphase tša rena a ka amega gampe
- Magato a go bitša kudu a go latela melawana ya go bula leswa
- Go beakanya le go kgotlelela leuba. Re šetše re itemogetše ditšhitišo tše di bakilwego ke diphetetšo tše mmalwa tše re bilego le tšona; ge re be re swanetše ke go tswalela meago ye itšego.

Ka morago ga lebaka le le telele go holofetšwe tše di latelago:

- Phokotšo ya ditseno tša lebaka le le telele ka lebaka la dipalo tša fase tša baithuti le phokotšego ya thušo ya ditšhelete ka lebaka la metšhelo ya setšhaba ye e phuhlamego
- Phokotšego ya ngwadišo ya mananeo a mangwe, ye e lebišago go kemišo ya mananeo a mangwe goba kopano ye e gapeletšwago ya mafapha. Se se re gopotša khutsufatšo ye bohloko ya Lefapha le kilego la ba mafolofolo la Dipolelo tša Afrika.

- Go lahlegelwa ke baithuti go diyunibesithing tše dingwe ge ba ntše ba fetela go dihlongwa tše dingwe tše di setšego di ithutile kgonagalo le phethagatšo ya thuto ya kgole. Ka gona, Unisa e ka se sa ipshina ka taolo ye e feletšego go feta thuto ya kgole bjalo ka ge re dirile ge mengwaga e dutše e feta.

Go tlaleletša go seo se boletšwego ka mo godimo, ye nngwe ya ditlhohlo tšeo re itemogetšego tšona ke katološo ye e sa holofelwago ya bogolo bja mošomo wa dirutegi tša rena. Ka phetogo ya ditlhahlobo tša inthaneteng dirutegi tša rena di ile tša swanela ke go ba bahlapetši gomme ke moka ba thoma go swaya ditlhahlobo. Ke bona fela bao ba bego ba ka dira bjalo!

Seo re ithutago sona bohwenng bja Luthuli, mehleng ye ya Covid-19, ke kgotlelelo ya gagwe ge a boela gae morago go yo ithuta ka morago ga go lelekwa. Re ithuta go ikgafela thutong ya setšhaba, ka ge a ile a gafa tšohle tša gagwe go ruta baithuti bao ba hlokago ba magaeng. Re ithuta boikgafo go batho ba naga ye, ka ge a ile a tlogela “ditokelo” tša go ba dipukung tša kaone tša mmušo wa kgethologanyo, go iša ntlheng ya go theošwa setulong sa bogoši.

Bjalo ka sehlongwa re swanetše go latela mohlala wa bophelo bja Kgoši Luthuli gomme re netefatše gore Unisa e dula e le sehlongwa se nnoši seo se tšwelago pele go aba thuto go bohle, go akaretšwa,

gagologolo, go baithuti ba magaeng bao ka kgonthe ba hlokago thuto ye kudu.

Ke tshepo ya ka gore Moprofesa Nkondo o tla re fa diponagatšo tše di humilego le ditlhohlo tša gore naa re ka - bjalo ka yunibesithi, bjalo ka setšhaba, bjalo ka kontinente, gomme ka kgonthe re le batho bohle - ra phela go latela bohwa bja morwa yo maatla wa mobu.

Barena le bahumagadi, legatong la Khansele, Senate, bolaodi, bašomi le baithuti ba yunibesithi ye, ke le amogela ka moka thutong ye.

Ke a leboga!